

САГА ОЛОХ

Чурапчы улуунун хаһыата

ХАҢЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

«Чурапчы улууһа (оройуона)»
муниципальной тариллин

ДЬАНАЛ

2003 с., атырдьах ыйын 27 күнэ.

№ 343

УЛУУС НЭИЛИЗЭННЭЭЛЭЭХ ПУУННАРЫН ЫРААҤЫРДЫ, КӨБӨРДҮ УОННА ТУПСАРАН ОҢОРОУ ҮЙҮН БИЛЛЭРЭР ТУУНАН

Саха республикатын вице-президентын 2003 сыл атырдьах ыйын 24 күнүгэр 487-ВП №-дээх дьаһалын олоххо киллэрэр, туһалыыр эйгэни харыстыыр, улууска ырааһырдыны, көбөрдүү уонна тупсаран оҥорууну хааччыйар сыаллаах дьаһалбаһын:

1. 2003 сыл балаһан ыйын 1 күнүттэн 30 күнүгэр диэри улууска ырааһырды, көбөрдүү уонна тупсаран оҥоруу ыйынан биллэрэргэ.

2. Ырааһырды, тупсаран оҥоруу уонна уонна көбөрдүү үлэлэрин дьаһалын ытыгыга оперативнай штабы манньык састааптаах бигэрэтиргэ:

Попов Н.Н. — муниципальной тариллин баһылыгы
бастагы солбуйааччы, штаб салайааччыта;

Смирников Г.В. — Улуус Мунньаһын председателэ, штаб салайааччытын солбуйааччы (сөбүлэһиннэринэн);

Сидоров Е.С. — үөрэх управлениетын начальнига;

Готовцева И.И. — ЧГФКСИ ректорын эбэһинэһин толорооччу;

Монастырева В.М. — айылҕа харыстабылын инспекциятын начальнига;

Готовцева С.В. — Чурапчы улуутун кылаабынай санитарнай;

Савин Е.И. — ОДХХ ГП Чурапчытаагы филиалын

директора;

Табышев П.М. — улуус кылаабынай архитектора;

Степанов В.Г. — Чурапчытаагы лесхоз начальнига;

Гуляев Н.Н. — спорт уонна физкультура отделын начальнига;

Васильев И.Г. — ыччат отделын кылаабынай специалиһа;

Попов Г.Г. — «Сага олох» РИХ кылаабынай редактора.

3. Нэиликтэр дьаһалталарын баһылыктара бэйэлэрин нэиликтэригэр ырааһырды, көбөрдүү уонна тупсаран оҥоруу үлэлэригэр штабтары тэрийэллэригэр.

4. Нэиликтэр икки ардыларыгар уонна Чурапчы салинныэтигэр уокруктар икки ардыларыгар ырааһырдыга, көбөрдүү уонна тупсаран оҥорууга анал күрэхтэһиини биллэрэргэ уонна 150 тыһ. солкуобай призовой фонданы көрөргө.

5. Государственной санэпидемиологической надзор киинэ (Готовцева С.В.) нэиликтэрини элээх пууннар территорияларын ыраастааһыны тэрээһиннээхтик ытылларыгар хонтуруолу хааччыйарыгар.

6. Үөрэх управлениета (Сидоров Е.С.), ЧГФКСИ (Готовцева И.И.) улуус үөрэнэччилэрэ уонна студенттар ырааһырды, хомуйуу уонна көбөрдүү үлэлэригэр ытылларын тэрийэллэригэр.

7. «Сага олох» РИХ (Попов Г.Г.), «Маарыкчаан» ТРС (Кардашевская Т.А.) улууска ытыллар ырааһырды, көбөрдүү уонна тупсаран оҥоруу ыйын хаамытын нэиликтэрини биризмэтигэр иһитиннэриини оҥороллоругар.

8. Дьаһал туолуутун хонтуруолун бэйэбэр хаһыларбын.

И. АММОСОВ, муниципальной
тариллин баһылыга.

«Абитуриент 2003»

ҮӨРЭХХЭ КИИРИИ ТҮМҮКТЭРЭ

Өгүрдүк куйаастаах сааһан 232 оҕо киирдэ. Быйылгы үрдүк сайыммыт ааһан, камүс күтүн саруун салгынынан илгийэн сотору каминэн кырыа кыһыммыт кэлэрин сэрэгэр курдук. Бу камүс тыа сириин дыно-сэргэтэ кыстыкка бэлэмнэһэн от үлэтин үмүрдүтэн, дыно-уот өрөмүөнүгэр ылсан, кыһынкыга оҕуруот, сир аһын хаһаанан, таһастарын-салтарын бэрийэн түбүгүрэллэр. Үөрэнэччилэр сайынкы сынньалан кэнииттэн оскуола ааннара, хаһан тэлэччи аһыллаларын кэтэһэллэр, оттон быйыл студент үрдүк аатын ылар чыска тиксэбит выпускниктар билии кизик аартыгын арыаары, олохторугар биир саамай долгутуулаах кэрдиис камнэригэр үктэнээри эмиз да үөрө, эмиз да долгуйа күтүлэлэр.

Ол курдук, быйыл билиги улууспут орто оскуолаһарын уопсайа 460 оҕо бүтэрэн, үөрэх араас кыһаларыгар, талбыт идэлэригэр туттарсан көрдүлэр. Онтон билигини туругунан үрдүк үөрэх кыһаларыгар

үөрэххэ киирии былаана 59 % эбит буоллаһына, бүтүгү туругунан 51 % туолла. Улуустаагы гимназия выпускниктара 100 %, С.А.Новгородов аатынан орто оскуола 51 %, Хайахсыт орто оскуолатын 19 оҕо бүтэрбиттэн 11 оҕо үрдүк үөрэх кыһаларыгар киирбиттэрэ билиннэ. Лыготалаах абитуриенттаран (туһаайах инбэлиит) 6, целевой направлениенан 40 оҕо киирдэ. Өссө даһаны сорох үөрэх тарилталара түмүктэрин ситэ таһаара иликтэр.

Быйыл «Абитуриент» штабыгар сага сүүрэн киирэн, штаб үлэтин икки сиригэр, Дьокускай куорака уонна Чурапчы салинныэтигэр киирнэһэн ытта. Чурапчыга 50 оҕо докумуоһун туттарбытыттан 20-кэ оҕо үрдүк үөрэххэ киирдэ. Оһон бу миэстэтигэр докумуоһу туттарыы ныммата тыа сиригэр оһорор дыһыгы таһыастааһын даһаастаата.

Галина ГОВОРОВА.

«СҮӨНҮ, СЫЛГЫ АХСААНА ЭНЧИРИЭ СҮӨХТААХ»

Оттооһун сезона түмүктэнэн эрэр. Кыстыгы туоруур оту бэлэмнээһингэ бүтүгү туругунан балаһыанньа улуус үрдүнэн мөлүөх. Ол курдук, атырдьах ыйын 26 күнүгэр улууска барыта 22869 т от кэбиһилиннэ. Былырын баччаа 25487 т от этэ. Республика илин эгэр улуустарыгар оттооһун хаамыта, сылааһы былааннарыттан бырыһыанынан ылан көрдөххө, манньыктар: Амма — 76,1 %, Мэҥэ-Хаҥалас — 72,1 %, Уус-Алдан — 79,7 %, Таатта — 57,5 %, Чурапчы — 71,4 %.

Күн бүгүн улуус үрдүнэн саамай мөлүөх көрдөрүүлөктэринэн Хоптоҕо, Мугудай, Алабар, Сылан, Соловьев нэиликтэргэ

буолаллар. Ол курдук, хоптоҕолор 1100 т оттоннулар, оттон былаан быһыммын 2924 т от бэлэмнээһингэ эрэ билигин баар 2667 төбө ынах сүөһүгэр уонна 515 төбө сылгыларга сыл таһар туруктаахтар. Мугудай кыстыкка киирэр сүөһүгэ — 1674, сылгыта — 676 төбө, ирдэннэлэр от — 2012 т, оттон билигин эмиз 1100 тоннаны эрэ бэлэмнэһэн оһорор. Алабардар сылы туоратар 1820 т отторуттан 850-нун эрэ ылыллар, кыстатыллар ынах сүөһү аһаана — 1469, сылгы — 702. Сыланга 1650 т от кэбиһилиннэ, сылааһы былааннара — 2734 т, кыстатыллар сүөһү — 2271, сылгы — 927 төбө. Соловьев

нэиликтэргэ былаан быһыммын 1719 т отунан сыл таһар, билигин 1000-түн эрэ бэлэмнээтэ, 1363 төбө ынах сүөһү, 712 төбө сылгы сыл таһыастаах.

Үөскэбит балаһыанньаны тупсарарга туруоруллубут сорукур туһтарынан улуустаагы тыа хаһаайыстыбатын управлениетын начальнига И.И.Филиппов манньык бэлэстээһиннэри биэрдэ:

— Быйыл от тийибэт күттала үөскээн, Амма өрүс уңуор үрэхтэри оттооһун былаанга киллэриллибитэ. Ону нэиликтэригэр ситэ-хото тэрийбэккэ оһороллор. Ол курдук, куһаҥан көрдөрүүлөххө нэиликтэр хаһымал

дуһалаах, хоннох, илиинэн оттоһор сирдэригэр таһыбатылар. Дьону күрүктэн сүөһүнү аччаллат туһугар нэиликтэрини кытта үлэлэһин баһылыктар өттүлэригэр быстар мөлүөх, ону аһан оттооһун сөдүкатын тыа хаһаайыстыбатын управлениетыгар этиллибит биризмэтигэр тиксэриин кыйтарбат. Итини барытын этэн туран, мантан хаалбыт күнүгэр оттооһун хаамытын тупсарарга сорукур туруорабыт. Бастатан туран, оттооһун сөдүкатын СР Правительствота аны хас күн айы хомуйар буолбутунан, сарсыарда 10 чэаска диэри от, бурдук хомуурун информацията управлениета бул-

гуччу киллэриллиэхтээх. Иккиннэн, хаһымал саһатын, оттоммотор илин сирдэри, Амма уңуор Куоһума, Мэҥири, Таанда, Баайаҕа, Бэре үрэхтэригэр оттооһуну күөскэ тэрийэргэ. Үсүһүнэн, нэиликтэргэ сүөһүтүн ахсаанын аһыллаппакка сыл таһаары олохтоох баһылыктарга тус эппиэтинэс быһыммынан сүктэрэбит. Улуус тас өттүттэн Намтан, Хаҥаластан, Амматтан от аһылаһар нэиликтэр дуоһабардарын оһорсон, харчыларын турганик төлүү охсуохтарын наһаа. Быйыл кырымчык оттоммут улуустар аһыллаа сүөхтэр, оһон от былдьаһык буолуо. Бэсһиннэн, улуус иһигэр аһылаһыллар от

тиэийитигэр-таһытыгар үл көрүлүбэтэ. Правительство улуус тас өттүттэн эрэ аһылаһыллар от — тиэийити-таһытын үбүлүүр, ону булсуй-үмүөхкэ. Оһон миэстэргэ, чугастаагы сирдэргэ оттооһуну күөскэ тэрийбэккэ наһаа.

Улуус бары олохтоохторун бастагы уонна улахан сорукуртуан сылгыбыт, сүөһүбүт аһаанын энчирэллээккэ кыстыкка киллэрин буолар. Итинни биир санааны ыһыан, мантан хаалбыт күнүгэр оттооһун тэһимин өссө күһүрдүөххэ диэн ыһырабын.

С.БОРИСОВА.

Оттооһун уонна бурдук хоһуурун сводката: атырдьах ыйын 26 күнүгэр туругунан

Нэиликтэр	Оттоор сирдэригэр уопсай нэмэ (т)	2003 сыла оттоор былааннара	Оҕуу (т)	Кэбэһин (т)	оһуһтар			Толорулуута (%)	Күөһү уонна эһин сөдүотуопката (т)	Бурдук хоһуура	
					ХЭТ	б/х	нэһилин ыһыһа			ыһыһы нэмэ (т)	хоһууһа (т)
Болуотур	2951	3000	2200	1800	520	125	1155	60			
Одлуун	1800	2720	3300	1750		280	1470	64		80	100
Хатылы	1900	1600	2300	1750		350	1400	109	30		
Болтоҕо	1850	1900	2000	1350		500	850	71			
Хоптоҕо	1500	1800	1900	1100		230	870	106	285	5	7
Халдар	1450	1800	2100	1020		450	1650	57			
Хайахсыт	1580	1800	1950	1524	40	210	1274	85			
Чаньыр	1916	1650	2170	1668		423	1245	101			
Мугудай	1100	1000	2002	1100		180	920	110			
Төлөй	930	1200	1700	1032		100	932	86			
Кытаанах	1564	1530	2050	1166		386	780	76			
Алабар	1110	1350	1200	850	150	200	500	63			
Баксы	1220	1200	672	700		45	655	58			
Ардылаан	1270	1200	970	880		300	580	73			
Сыламе	1780	2500	1700	1650		600	1050	66			
Соловьев	2046	1900	1600	1000		350	650	53			
Чурапчы	3240	3500	2850	2062		162	1900	59	8	50	55
Мэҥэ-Хаҥалас	220	200	270	150		40	110	75			
Түөһү	510	150	550	317		183	134	211			
Барыта	29937	32000	33484	22369	710	5114	17045	71		135	162

◆ **Лагсаччы этин киллэрэр**

ВЕТЕРИНАРНАЙ НАУКА СИТИИИЛЭРЭ

Араас суол хайыскалаах наукаларга бу килигги биас уон сылларга улахан уларыһылар буолулаатылар. Мин итинтэн сиктэрэн, эдэр эрдэкине ветеринарнай наука ситиспит, айыт эмтэринэн 11 сыл үлэһэн кэлбиппин уонна ол ситиһилэрин туһунан кылгастык кэпсиктиһин баарабын.

Тыа хаһаайыстыбатыгар олус наадалаабынан зооветеринарнай наука үлэтэ буолар. Кинини сиктэн, үлэһини-хамсы сылдыар наука үлэһиттэрэ, ветврачтар, ветфельдшердэр, санитардар уонна онно үлэһиir техническэй үлэһиттэр сүөһү сыстыганнаах ыарыһын утары сэрэтэр, эмтиир үлэлэри мытан, тыа хаһаайыстыбатыгар туһаны адалбытара улууска 83 сыллара буолла. Магнайгы ветеринарнай санитардар марганцовка, дуот, скальпель көмөлөрүнэн эмтиир эбит буоллахтарына, 50 сыл устатыгар улахан ситиһини онотулунна.

Мин сүөһүгэ бруцеллез ыары тэнийбит кэмгэр вете-

ринарнай үлэбэ кирибитим. 1970 сыллар сагаланыларыгар улуус ветеринарията бруцеллез ыарыһы, ныйраы абылааһыны, чесотканы ликвидациялаабыта. Ылан көрүбүм модьуну. Сүөһү бытын агардас укуоллааһын эр олус эффектээх. Мин ханна да бу килин уон сылга модьуннаах борооскуну көрө иликпин.

Улууска билингги кэмгэ лейный паратуберкулез курдук ыарыһылар сорох сирдэргэ күөрэйтэлээтилэр. Итини куус өттүнэн, убойуан эрэ киһи сааһан суох пыммат. Сага сэрэтэр прививкалар айыллыахтарына, миэстэлэргэ, нэһиликтэргэ санитарнай, чэбдигирдар үлэлэр ытыллыахтарына наада.

Бу сылларга өрүс сүннүгэр олорор нэһиликтэр сүөһү кытаравыһынтан, тон ныйраы төрөөһүнүттэн улахан хоромньуну ылар буоллулар. 1998 сыллааха уу кэлэбүттэн Болугур нэһиликтэр түөрт сыл устата тохтоло суох тон

ныйраы төрөөн, 2002 с. 140-га диэри тийэн, олохтоохтор айдааны тардан, балаһан ыйын 10 күнүгэр улуус баһылыга И.Н.Аммосов улахан муньах снорбута. Бу муньаха институттан хас даһаны научнай үлэһиттэр, СР үтүөлээх ветеринарнай араһа М.М.Ершов, Соловьев нэһиликтин ветеринарнай специалистара о.д.а. кыттыны ылбыттара. 2001 сыл атырдыах ыйыгар "Саха сирэ" хаһыаха "Оттоохтон хаачыстыбата кулаһан, сагаан оттооботтор. Онтон сылтаан тон ныйрайдэр төрүүлэр" диэн суруйбуттара. Бу түмүктээһини тула үгүс дьүүлэһини буолбута. М.М.Ершов 2001 — 2002 сс. кыстыгар "Деполон" диэн препараттары туһаммытын, ол улахан туһалаабын кэпсээбитэ уонна хаһыатынан эмиз сырдальта. "Ынах үөскэрин (иһигэр баар ныйраы) 4 ыйын аһарбаха эрэ "Деполоннаан" укуоллукха наада, ол олус туһалаах. Ити кэмтэн ыла үөскэх сийин тонобусторун уонна атахтарын хамса-

тар өнүгүстэрэ сайдаллар. Изчак курдук хамныһылларыгар, микро, макро элементтер тийбэттэр, хам сыстан хаалаллар. Ол элементтер солбуйар препараттар уукулаабытым кэдыуустакх буолла", — диэн опыткаах ветврач муньах кыттылаахтарыгар ситиһилии быһааран биэрбитэ. Дьэ ити, тон ныйраы диэн хамсаабат, балчыйбут, агаһын бакытан сытар буолар. Ынах иһигэр ныйрайы быһан-отон эбэтэр акушерскэй эрбиһиринэн ортотунан агардаан төрөтүүхэ эрэ сеп. Ынахтар эрэй бөдөнөн, ветспециалистар сырдаларын биэрдэхтэринэ быһааналлар.

Болугур нэһиликтэ ити түөрт сылга сүөһү кытаравыһынтан уонна тон ныйрайтэн, уопсайа, ортотунан 28 мөл. солк. ысчоту көрсөн, бу болугуруос Правительствода туруоруллубута, онуоха биридэ хамсааһын тахсыбыта. Ааспыт кыстыкка Болугур ветеринарнай специалистара, кылаабы-

най врач В.П.Сивцева салаатанан, "Селемаг" диэн дьэнтхир препараттарын төрүүр ийэ сүөһүлэри, сыгылары укуоллааһынара ытыллыбыта. Ол түмүгэ үчүгэй курдук: баһылыбыт ынахтартан 1 тонг, эдэр укуолламмагах тингэлэртэн 16 тонг — барыта 17 төбө тонг буолан, ааспыт сыллартан тон ныйраы төрөөһүнэ 90 % аччаабыт. Ол курдук, нэһиликтэ үрдүнэн быһыл уопсайа 375 ныйрайы, 426 кулуну ылыбыт. Онон сага препараттар түмүктэрин көрдөрдүлэр.

Болугур ветучаастагар билигин ДьГТХА студентката Наталья Попова практикалана сылдыар. Онон бэһиз буолан үлэһини сылдыаллар. Түбүктээх үлэлээх участкага эбии биир үлэ миэстэтин көрүүхэ баар этэ.

Тыа хаһаайыстыбатыгар ончуллар көмө кыра да буоллар, нэһиликтэргэ сүөһү төбөтүнэн тиксэрэ буоллар сеп этэ. Ону таһынан ветеринарнай

сулуусна өгөтө хото сүөһүлэктэргэ анаан көмөлөһөрө ордуу диэн санаалаахпыт. Болугур ветсулууслатыгар (атын да нэһиликтэргэ эмиз манньык турук буоллабыт буолуо) сулуусна иһин харчыны биир да киһи биэрэ илик. Бу харчы хаһан төлөнөн, эмт-томп буолан кэлэрэ биллибэт. Ветучаастагар врачтара сылга төһө прививканы, ханньык ыарыһы онороллорун ыйан сайаалка түбэриһилэрин көрөн, улуустаагы ветуправление бу нэһиликтэргэ төһө суумалаах үлэ барарын учуоттаан, «Чурапчы» кооператив нөһүө харчы көһөттөрдөбүз ветучаастагары эминэн-томунан хааччылы тупсуу сүөһа дуо? Бу болугурусу улуус баһылыга И.Н.Аммосов, тыа хаһаайыстыбатын управлениетын начальнига И.И.Филиппов бары өртүнөн үөстөн көрүктэрэ диэн эрэлбит улахан.

А.ЕФИМОВ.
Мындабаайы.

◆ **Бэһис чиэллэр**

«УРААНХАЙДАР» УМУУЛУУБАТ САЙЫННАРА

Үөрэнэччилэр сайынгы сынныалаһына түмүктэнэр чугаһаата. Бу дьыл саамай кэрэ кэмин ким улуустаабы, ким республикатаабы үлэ, сынныалаһ, үөрэх лаабырдарыгар, ким дьэтигэр дьонун кытта атаардылар. Ол туһунан оҕолор хаһыаппытыгар элбэхтик суруйдулар. Биһиги, редакция үлэһиттэрэ, сайынгы сынныалаһынарын туһунан санааларын үлэстэбит, лаабырдарын үлэтин, үлэһиттэрин сырдалпыт оҕолорго махталбытын тирдэбит.

Чурапчытаагы республиканскэй оҕо спортнай интернаутоскуллатын иһинэн үлэһиir Д.И.Чабаан салайар "Ураанхай" його-акробатическай бөлөҕө от ыйын 29 күнүттэн атырдыах ыйын 12 күнүгэр диэри Грецияҕа "Лазурный Стелла Марис" диэн ааттаах лаабырга сынныанан кэллэ. Бу бара сылдьан оҕолор "Золотая амфора" диэн оҕо уусуран айымньытын фестивалыгар кыттыны ылылар.

"Лазурный Стелла Марис" лаабыр Греция биir историческай пааматынньыга буолбут, Тиссей уонна кини аҕата Эгей төрөөбүт Трезина куоратын таһыгар бэрт кэрэ көстүүлээх сиргэ турар. Бу Россия айар дьонурдаах оҕолорун лаабыра. Ол эбэтэр манна сыл айы Россия араас муннуктарыттан ситиһилэрдээх ырыаһыт, үгүкүлүт, музыка, цирк эйгэтигэр дьарыктанар оҕолор суумардэнэн баран кэллэлэр.

"Ураанхай" бөлөх республикаҕа, Россияҕа, ону ааһан омук додудуларыгар тийэ билиннэ, үгүс онкурстарга кыттан ситиһинилэр. Бу соторутаагыта Финляндия таһыгар Выборг куоракка "Фестивал России" конкурса баран

кыттан кэлбиттэрэ. Ол иһин быһыл сайын "Хотугу сулус" телерадиоакадемия кинилэри рекомендациялаан, бу лаабырга баралларын ситиспитэ. Бөлөх иһигэр ЧРОСИО 15 уонна Кытаанах орто эстетическай оскуолатын 3 оҕолоро сырыттылар.

Оҕолору Грецияҕа салайан илдьэ сылдыбыт Дмитрий Иванович манньык кэпсээтэ:

— Лаабыр бу сезонугар Саха сириттэн балачча элбэх буолан сырыттыбыт. Онук, Өймөкөөнтөн "Дайаана", "Саһарба", Хаҥаластан "Синэ куустуктара" бөлөхтөр, Кэбээйиттэн, Уһа-Бүлүүттэн, Сунтаартан биirдии ырыаһыт оҕолор. Оттон Чурапчыттан биһигини таһынан ЧРОСИО үөрэнэччигэ, ырыаһыт, "Хотугу сулус" конкурса лауреата Клара Егорова барсан кэллэ.

Москваҕа от ыйын 27 күнүгэр тийбиппит. Манна иһи хонон баран Грецияҕа көппүтүт. Бастаан Афинаҕа түһэрииттэрэ, онтон 5 чаас устата хайанан серпантин суол устун айаннаан лаабырдыгыгар тийбиппит. "Лазурный Стелла Марис" диэн 1993 сыллааха тэриллэбит, 300-чакэ миэстэлээх

сүрдээх улахан базалаах лаабыр эбит. Оҕолор манна сынныанналар, бэйэлэрин иһи ардыларыгар спорт араас көрүгүрүгэр хамаандаларынан күрэхтэстилэр, оонньоотулар. Лаабырга улахан болсомто оҕолору чэбдигирдиингэ, эмтээһингэ анаар эбит. Оттон саамай элбэх бириэмэбитин аатырбыт Греция сирин устун куулайдаһингэ уонна олохтоох нэһиликтэһэ концерт көрдөрүүтүгэр анаатыбыт. Бары да талааннаах оҕолор мустубут буоланнар, куустээх концертнай бөлөх тэрийэммит, куореттарынан сырыттыбыт.

Греция сүрдээх былыргы, баай историялаах, туризм кууска сайдыбыт дойдутунан буолар, манна киһи аймах бастакы кууска сайдыбыт цивилизациятын пааматынньыктара олус элбэхтэрэ секторер. Онук хас биirдии сылдыбыт куораттарбыт бары тус-тупса легендалаахтар. Биһиги Коринф, Порос, Метана, Голотас, Трезина, Афины куораттарга сырыттыбыт. Былыргы "Спарта" сиригэр греция национальнай үгүкүлэрин көрдүбүт, Асклепия диэн Гиппократ үөрэнэччигэ аспыт уонна да атын балыһаһаларга, биһиги эрэбит иннинэ тутуллубут таһыра дьэтигэр, Акропольга. "Абааһы хаспабар" сырыттыбыт, күрүлгөн аныгар олорбут, Форест хайаҕа тахсан үһөттэн Грецияны көрдүбүт. Оҕолор араас рестораннык, зоопаркалары, паркалары кэрийдилэр.

Греция, биллэн турар,

биһигиттэн уратыга элбэх бөрө. Температура олус үрдүк, күнүс 2 чаастан 4-кэ диэри Греция үрдүнэн сынныалаһ чаастара, ол оннулар кэһэ хойукка диэри үлэһиллэр эбит. Оскуолаҕа 12 кылаас үөрэнэллэр, хас биirдии үөрэнэччи хайаатар да биir музыкальнай инструменгэ оонньоура ирданиллэр. Аһык-тарын оҕолор сөбүлээтилэр, оҕуруот аһа, фрукта төһөнү сиригинэн тардыллан баран турар.

— Концерттарытыгар хайдах кыттыныгыт, нэһиликтэһэ сэнгээрэр дуо?

— Концерттыр бөлөхтүгүттэн Владимир куораттан сылдыар "Русь" оҕо студиятын уонна биһиги "Ураанхайдарбыт" нүөмэрдэрин олус сэнгээрэллэр диэн киһиргэһэ суох этиэххэ сеп. "Манньык эссэ көрө иликпит" диэн элбэх көрөөччү этэр. Оҕолорбут толорор трюктарын, "пирамидаларын", кырдык да, сонурбастылар. Оттон, концерт, уопсайынан, куустээх. Ханна да сырыттарбыт нэһиликтэһэ биһирээн көрөр, көрөөччү да элбэх. Биһиги оҕолорбут лаабыр иһигэр ытыллар харбааһын, теннис, футбол, баскетбол күрэхтэһиһилэригэр эмиз бастык дьарыктаахтарын көрдөрдүлэр, физическай таһымнарын атын оҕолору лаппа баһыйаллар.

— Дмитрий Иванович, кэпсэтиһит түмүгэр тухс этэрдээх хиний?

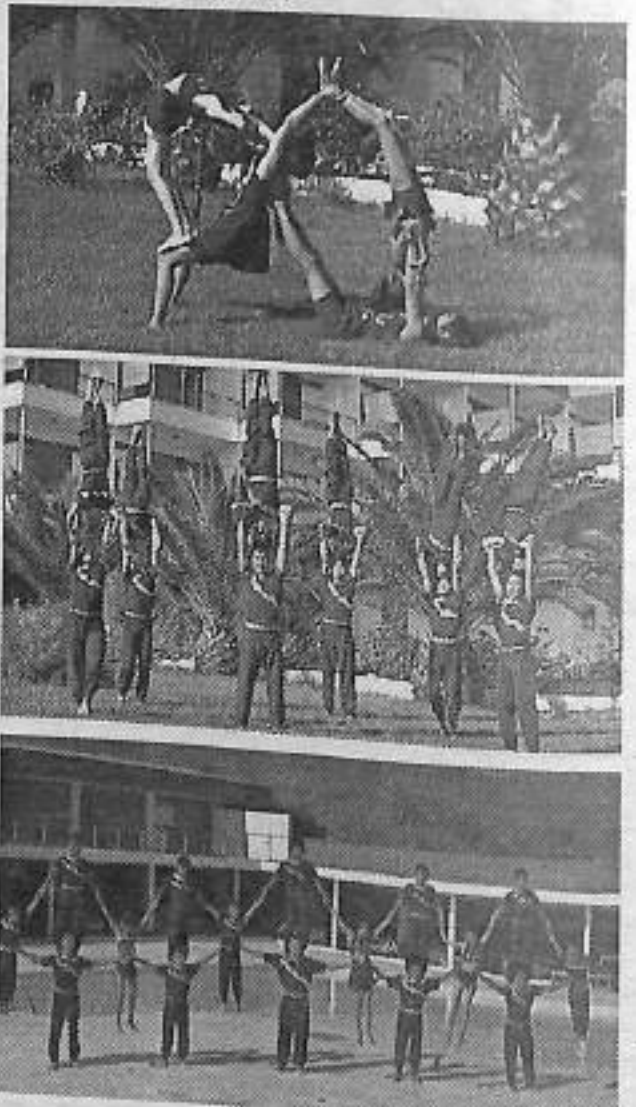
— Бастатан туран, биһигини тэрийэн ыппыт "Хотугу сулус" телерадиоакадемияҕа, чуолан

директор Т.А.Гоголаева, сүрдээх үчүгэйдиһ субалзан-амалаан илдьэ сылдыбыт Н.А.Куличкинаҕа махтанабыт. Биһиги концертнай нүөмэрдэрибиз бөлөхүнэн толоруллулар, онси биir эмэ оҕо итергэһэ нүөмэри барытын ыһан сеп. Ону өйдөөн лаабырга оҕолор бары баралларын тэрийбит оскуолабыт администрациятыгар, директор

Л.Т.Егороваҕа уонна улуустаагы үөрэх управлениетыгар, начальниг Е.С.Сидорова оҕолор уонна бэйэм ааппыттан улахан махталбытын тирдэбит.

С.БОРИСОВА
кэпсээтэ.

Хартыскаҕа: "Ураанхай" бөлөх оҕолоро Грецияҕа.

КИНИ БИЙГИ СҮРЭХПИТИГЭР ӨРҮҮ ТЫЙННААХ

◆ Кэриэстэбил

Сүрэгжинэн сөбүлзэн кэргэн ылан ыал буолан дьонун үөрдүбүтэ. 1988 с. ы. ыс, 1992 с. уол оболоммуттара. Университеты 1989 сыллааха дипломун туйгундук кэмүскээн Мэнгэ-Хангалас оройуонун Халтабай орто оскуолатыгар 1991с. диэри история учууталынан аналган үлэлээбитэ.

Абатын ылыктаах сүбэтин ылынан 1991 с. төрөөбүт улуулугар олохсуйар, силсис тардар сыллаах эдэр ыал көһөн кэлбитэ. Төрөөбүт улуулугар үлэтин С.А.Новгородов аатынан орто оскуолаба история учууталынан сабалаабыта. Диринг билилээх, сангалы көрүүлээх, философскай толкуйдаах уолу Любовь Тимофеевна Егорова таба көрөн улуустаагы үөрэх управлениетыгар үлэсэ ылбыттара. Мантан сабаламмыта Николай Максимович айымнылаах үлэтэ, сана суурзэннэри киллэринтэ.

Николай Максимович күнүстэртүүннэри үлэлээбит үлэтэ, сырдык ыра санаата үтүө түмүктэрдээх буолбута. Николай Максимович кизэг, диринг билилээх, ис-иһиттэн үрдүк культуралаах, дэгиттэр талааннаах, кыраттан да үөрэр, кыраттан да хомойор чараас, уйан дууһалаах киһи этэ.

Улуустаагы үөрэх управлениетыгар 12 сыл үлэлээн, улуус детсадтары, оскуолаларын, Республикаба, Россияба тийэс таһаарда.

"Орто дойду хас биридди түгэнэ дыкты" — дин тыллаах буолар этэ. Кини салалтатынан үөрэх управлениета 1993 с. "Тыа сириин үөрэҕиритин ситимин араҥалааһын педагогическай төрүттэ" — дин үлэтигэр Республиканскай статуу ылбыта.

Николай Максимович барыта 40 араас хайыскалаах программаны суруйда. Бу баар курдук өйдүүбүт "Маннайгы хараҥаччыларым" дин Соловьев, Сыланг, Кытаанах, Мугудай, Диринг оскуолаларын ааттырын. Бу аан маһнай республикаба статус ылбыт оскуолалар буолаллар. Онтон салгы Одьулуун оскуола-лабораторията, Кытаанах художественнай-эстетическай оскуола, улуустаагы гимназия буолбуттара. Николай Максимович сангаттан-сантаны көрдүү, айа, өрүкүсэ сылдыар үгэстээх этэ, үгүс элбэх идеялаах, ону олохо киллэрэр туйугар утуулар уутун умнан турар үлэлиир кэмнэрдээх этэ. Онтон Болтоно, Хайахсыт оскуолалара, детсадтара, Хатылытаагы "Ньургунун" уһууаан үлэлэрэ республикаба тахсыбыттара, статус ылан үөрүүтэ өссө үрдээбитэ.

Николай Максимович кабинетка опорорун сөбүлээбит этэ, нэр оскуо-

лаларга, детсадтарга тийсэн хас биридди учууталы, итээччини кытта кэлсээн-илсээн, өйдөрүн-санааларын уһууһунан айымнылаах үлэсэ көбүлүүрө. Бир үтүө үлэни киллэрбитэ — оскуолалар, детсадтар бэйэлэригэр буһан спорбэҕэ хардарыта сылдыһан, опыг атыстаһан, бэйэлэрин ситэрсэн, бэйэлэһэн бириилэрин олохтообута. Ол курдук, Чурапчы, Амма, Таатта, Уус-Алдан улуустарын Диринг — Абаба, Одьулуун — Черкех — Дабдирга, Кытаанах — Чаранг оскуолаларын бири килим ситимгэ киллэрбитэ. Кытаанах оскуолатын күүстээхтик туруорсан, суурэн-көтөн, программа онорон Намнаагы педучилищеба базовай оскуола онорбута, бу улахан ситиһини дин астынара. Кэриэстэтин Намнаагы педучилище академия буола үүнүө, бу оскуола кэриэс, сана сабастар арыллыахтара дин баба санаалааба.

Билигин барыта 15 республиканскай, 2 Федеральная статуустаах оскуолалар, детсадтар бааллар. Бу кини үлэтэ буоларын бары билэбит, сыаналыбыт.

2000 сыллааха аксынныа Дьоксуускайга СР Үөрэҕин министрствотын экспертизэ сабэтигэр "Тыа сириин үөрэҕиритин ситимин араҥалааһын педагогическай төрүттэ" дин 8 сыллаах үлэтин отчуоттаан, 9 диплома тиксэн, Мугудай авторскай оскуолаба Гран ылан үлэтэ түмүктээх буолбута.

Николай Максимович детсад, оскуола тус сирэйдээх буоларын, араас хайысханан айымнылаахтык сайдарын ситистэ. Кини кеметүнэн үөрэҕирин ис хоһооно бийиги улуус-туугар байда, сайынна. Уруксу курдук бири булчумулаах үөрэх программанын эрө буолбаха Николай Максимович онорбут, чочуйбут программаларынан үлэлиир буоллулар.

Николай Максимович таһаарыт күн туттар дьонноро Сыланг орто оскуолатын автор, РФ үтүөлүк учуутала, педагогическай наука кандидата Е.Д.Макарова, Амма орто оскуолатын эколог учуутала Николай Иннокентьевич Протодьяконов буолаллар.

Николай Максимович сүрүн идеята, баҕарар баҕата детсад-оскуола иитэр-үөрэтэр үлэтэ оро айылҕаттан ылбыт тус уратытыгар, дьобуругар олобуран барыахтаах, оһону биридилээн үөрэтэр тийик олохсуйуохтаах дин этэ.

Үөрэҕирин сайдытын информациялааһын буолуохтаах дин бу өтүгүрэм эмиэ элбэҕи онордо. Маны олохо киллэрэр сыалтан 2002 с. "Тыа оскуолатын сайдытын салалтын ин-

формационнай инфраструктура" дин программа суруйан Үөрэх министрствотын коллегиятыгар ситиһилээхтик кэмүскээн республиканскай статус ылбыта. Бу эттээх дөбөҥ, Тыа оҕото ханна оһороруттан тугулуҥа суох "интернет" курдук информациянай тийиктэ тахсарын ханчыйахтаахтыг дин бигэ санаалааба.

Улуус үөрэҕиритин приметөөн-ность принципитигэр олобуран бири өтүгүнэн уһууаан уонна оскуола, атын өтүгүнэн оскуола уонна үрдүк үөрэх бири килим ситимгэ кириитэ барыахтаах дин манна элбэх үлэни ылга, суруйа сылдыра. Кини управлениета үлэлээбит 12 сылыгар детсадтарга, оскуолаларга баай ис хоһоонноох педагогическай матырыйаал хомулунна. Педагогтар үлэлэригэр теория өттө баһыан наукаба табыстылар. Бу өтүгүн, биллэн турар, Николай Максимович ырытан онорон биздэ. Хас сыл айы Николай Максимович онорбут үгүс ахсааннаах программата республика, Россия таһымыгар тахсан иһэр, биллэр-көстөр мистэни ылар. Республика үөрэҕиритэ Николай Максимовичи билинэрттэн, убаастырыттан, бири бастыг, диринг билилээх инноваторыт диригтэн бийиги, коллегалара, астынабыт, кизн туттабыт.

2002 с. Дьоксуускайга Саха республикатын үөрэҕин тэрииталэрин саһаны көрдөөһүгү үлэлэрин көрүү конкурсугар ситиһилээхтик кыттыбыта. Бу конкурс түмүгүнэн 2 программата 30 тый. солк. Үөрэх министрствотын Гранын, оһтон "Тыа үөрэҕиритин сайыннары информациянай инфраструктура" дин программа 100 тый.солк. Граны ылан, Николай Максимович санаата көтөбүллэн, үөрэн-көтөн тахсыта бу баар курдук. Сыралаах үлэ таах хаалбатаба, үрдүктүк сыаналанан "Лидер образования 2002 г." ааты республикаба бастаһынан ылбыта. 1997 с. Саха республикатын норуотун үөрэҕиритин туйгуна буолбута.

Оскуолаларын, детсадтарын элбэх конкурстарга кытаннара. Ол курдук Россиятаагы "Школа года" конкурстарга кытан Кытаанах оскуолаба 1995 с., Амма 1999 с., Диринг 2000 с., Мугудай 2000 с., ЧРОСИО 2001с., Хатылытаагы "Ньургунун" уһууаан 2001 с. лауреат үрдүк аатын ылбыттара. 1995 с. Амма орто оскуолатын программа Гран-при хаһаайынынан буолбута. Ону таһынан республика таһымыгар ытыллыбыт конкурстарга бийиги детсадтарбыт, оскуолаларбыт, учууталларбыт, итээччилэрбит бастаһынара барыта Нико-

лай Максимович үтүөтэ-өһөгө буолар, ону бары билэбит, сыаналыбыт.

Бийиги Колябыт наһаа сэмэй киһи этэ, "мин онордум, мин идея" дин тыллары хаһан да быктарбат этэ. 2002 с. хаһан турар үлэн-хамнаһын тахсыа, тарҕаһа этэ дин авторскай курс ыттарбылыт. Бу курс бири нэдиэлэ устата барбыта. Оһно Николай Максимович сонунтан сонун темаларга даһалаат ааһан, практикескай үлэтин көрдөрөн алта улуустан кэлбит 150-чэ киһиэхэ билииттэн барсан дьон махталын, баһыһатын ылбыта. Оһно аһан "Инновации образовательной системы Чурапчинского улуса" дин кинигэ таһаартарбыта. "Саһа олохо" сылын айы тахсар ыстатыйаларын бары билэбит, ааһабыт.

Улууска үс наука кандидата баар буолла. Бу эмнэ Николай Максимович үлэтэ. Быйыл сайын ордуқ үөрэ-көтө сылдыар кэмэ этэ, ол курдук программатынан 10 киһи дипломай үлэлэрин "туйгундук" кэмүскээн үрдүк үөрэҕи ыллылар. Мантан наһаа астыммыта.

Тустаах үлэтин таһынан үгүс элбэх общественнай үлэни толорор этэ. Ол курдук, 1995 с. управлениа аппаратын профкомун председателинэн үлэлиин сылдыан суурэн-көтөн, экирээһин үс киһиэхэ квартира ылары ситиспитэ, хас биридди киһи кыһалбатын кыһаба онотубута. Ис сүрэгиттэн бэринэн турар үлэлээбитин махталлаахтык ааһабыт.

1999 сылтан СР Үөрэҕин министрствотын экспертизэ сабэтиин чилиэһэ, маны таһынан кэрэни кэрэхсирэ, ырыа ынан ылыһа. Кинини улуус, республика олохтоохторо тахсан иһэр мелодист быһыһынан билбиттэре ыраатта. Ордуқ таһаан оһолорго, эдэр ыһаһа аһан мелодия айара.

Николай Максимович иһки оро аһаһа баһа, таһталлаах кэргэн этэ, сүрдээх аймалымса, куруутун барыларын туйугар кыһана, өйөбүл буола сылдыра.

Убаастыыр, таһтыыр, сүгүрүтэр коллегабытын кытта биригэ буоларга дыһаба-хаһан бийиктэ кылгас кэм биэрбит эбит. Николай Максимович сабалаабыт үтүө дыһалалара салгы сайдалларыгар, оһолоро аһаларын туйуһун хатаран үтүө дьон буола улааталларыгар эрэнэбит.

Николай Максимович сырдык, айымныс санаата, билиитэ-көрүүтэ, олохо дьулура бийиктэ куруутун холбоур буолуоба. Кини бийиги сүрэхпитигэр өрүү тыһынаах.

Улуустаагы үөрэх управлениета.

ҮТҮӨ ДЬЫААА УМҢУАЛУБАТ

Мин 1976 сыллааха Одьулууннаагы СПТУ-га үөрэнэ киллэрэ дьүөгэбинээн Бүлүүттэн Чурапчыга көтөн кэлбиппит. Аймахтарым аадырыстарын ыйыталаһан көрбүтүм да, ким даһаны билэбэт этэ. Оһно бийигини кытары кыра оһолоох күлбүт-үөрбүт дьахтар аһыстаһан кэлбитэ. Хонор сирбит суох буолан киниттэн гостиница ханан баарын ыйыталаһтыбыт. Оһуоха кини: "Мини кытары барсыг ээ", — дин бөлүгүсү быһааран кэбистэ. Үтүө киһи ыһырытын ылынан барыстыбыт. Билибиппит 6 оһолоох Антипиннар дин ыал эбит. Ийэлэрэ Елена Гаврильевна, аһалара Аркадий Афанасьевич. Хаһаайка ыалдыһаттаба

бу үчүгэин — аһатан-сиктэн, үөрөн-көтөн. Бийиги хайдах эрө олох чугас аймахтарбытыгар кэлбит курдук буоллубут.

Нэһүө күнүгэр Одьулуунга барарбытыгар оһно опорор балтыгар Татьяна Седалищеваба сурук суруйан ытта. Кини бийигини хаһаангыттан эрэ билэр курдук үөрэ-көтө көрүстэ. Елена убаастабыллаах Гаврильевна! Үтүө санааба сүгүрүтөн, махтанан турар 70 сааһынан иһиитик, истинник эбэрдалибин! Оһолорун, сизэннэрин, аймах-билэ дьонун ортоугар дьоллоохтук, доруобайдык үөрэ-көтө оһолорго баһарабын.

Галина МАКАРОВА.

ҮЛЭЛЭЭБИТ КЭММИН КҮНДҮТҮК САНЫЫБЫН

1965 сыллааха оройуоннаагы сибээс уезлын Дирингизэҕи почтовой отделениетыгар почталоһунан үлэли кирибитим. Бу мин сибээс үлэһитин быһыһынан аһал бирикээһинэн үлэлээбит кэмим. Бу иннинэ Мэлдьэхси бирикээстэтин үлэһитин быһыһынан бизс сыл кэригэ көһөһүн күнүгэр үлэлээммин почтаны Дирингтэн Мэлдьэхсигэ таһыттым.

Ити этилибит 1965 сылга почта начальнига Василий Васильевич Михайлов миниги Диринг бөһүөлэҕин Холтобо өтүгүр почтаны ыалларынан таһарга даһаайбыта. Оһолорго ыаллар периодическай бэһээх, кини хаһааттарга, сурууаалларга олус элбэхтик сурутаралара. Хас сурууу оһона сабалаһаһын аһын биэрбит быһаанарын аһара толорорум. Оһ иһин хас ый аһын кэригэ хамнаһар эһи 40% премиянай аһан бизэрэллэрэ, коммунистическай үлэ ударнига онорбуттара.

Хас бырааһыннык аһын эбэрдэ откриткалары, кэрибэрдэри, почтовой маркалары, халандардары, араас аһаһаһы иһдэн аһылаан дьон-сэргэ махталын ыларым. Оройуон таһынаах мунньахтарга, бырааһынныктарга аһан сырытыннараллара. Үчүгэй үлэһин үрдүктүк сыаналаһан бэлэһэринэн, хайбал, махтал суруктарынан маһарааһаһылар.

Оһолотубута үлэлээн аһыг ОСУ начальниктарыгар Михаил Романович Табышевка, Иван Иванович Харлампьевка, Семен Николаевич Дьяковскайга, араас кэмнэрдэҕи сибээс уезлын үлэһиттэригэр улахан махтананыбын.

Түмүкэр улууслук сибээһин бары үлэһиттэригэр сыралаах үлэһитинэн дьон-сэргэ махталын ыла турарытыгар баһарым этэ.

Петр Николаевич АНДРЕЕВ, тыыл, үлэ ветерана.

